

КРЪГЛА МАСА „КНИЖОВНИЦИ И КНИГИ (ПРЕДВЪЗРАЖДАНЕ И ВЪЗРАЖДАНЕ)“

Паисиеви четения 2020, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ –
Филологически факултет

Диана Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

В навечерието на Деня на будителите приключи традиционно провежданата в годините кръгла маса в рамките на Паисиевите четения на Филологическия факултет¹⁾ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ под наслова „Книжовници и книги (Предвъзраждане и Възраждане)“. Събитието събра изявени учени и млади специалисти от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“, Тракийския университет, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Към кръглата маса се присъединиха дистанционно и участници от Института по литература към БАН, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ и Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.

При откриването организаторът на кръглата маса проф. д.ф.н. Диана Иванова припомни концептуалната ѝ рамка и очерта насоката в дискуссионните полета към забравени и по-малко познати книжовници и техните творби. Наблегна на предмета на научната среща – в дискусии да се обърне поглед към личността на българския будител – скромна и всеотдаен творец, създател на ръкописното и на печатното слово.

В програмата се очертах няколко взаимосвързани полета, които третираха проблеми от двете епохи – Предвъзраждане и Възраждане, като срещата с **исторически извори и описи на книги**, издирването и изследването е особено вълнуваща, защото дава ясна представа за духовния живот на българите по онова време. Един от ревностните откриватели и изследователи на такива ценни находки е проф. д-р Лилия Илиева (ЮЗУ „Неофит Рилски“), с чийто доклад на тема *Философското мислене при българите от XVII век: Петър Богдан и Марко от Чировец* (изнесен онлайн) започна сутрешното заседание на кръглата маса. В изложението си авторката представи заслугите на българите католици за духовното израстване на българския род. Доказателства за своята теза тя извлича от трудовете на Петър Богдан и на друг, неизвестен доскоро българин католик, Марко Пеячевич от

Чипровци, учил и защитил дисертация в Прага²⁾. Л. Илиева запозна аудитория с факта, че през 1679 г. той издава книгата си „Петдесет въпроса, взети от Светото Писание от двата Завета“, философски трактат, който дава тълкование на богословски въпроси според философските тези на Джон (Йоан) Дънс Скот, британски философ и теоретик на францисканския орден. От съчиненията на двамата автори Л. Илиева дава примери, с които изтъква ролята на католическата книжнина за повишаване интереса на българите към философското познание и за интелектуализацията на българския книжовен език чрез внасяне на теологична и философска терминология.

В доклада на Елена Гетова (ПУ „Паисий Хилендарски“) *Вестник „Шутош“ – технологии на културните и на езиковите контакти през Възраждането* бяха изнесени интересни наблюдения, отнасящи се за в. „Шутош“ (Цариград, 1873 – 1874), свързан с името на Петко Славейков, и връзките на вестника с периодически издания, чийто собственик е Теодор Касапис. Авторката убедително представя тезата си за в. „Шутош“ като българска версия (но със собствен облик и с български материали) на хумористичните издания „Момос“ (на гръцки език), „Хайал“ (на турски език) и „Полишинел“ (на френски език), обвързани с името на Теодор Касапис. Достоверността на тезата си тя доказва с факти от биографията на Касапис, който издава в Истанбул хумористичния в. „Диоген“ с варианти на гръцки, турски и френски език и за първи път използва карикатурата в тях. Авторката изрази становището си, че има голяма вероятност този модел на Касапис да е повлиял на П. Р. Славейков при списването на в. „Шутош“.

В доклада си Найда Иванова (СУ „Св. Климент Охридски“) задълбочено и аналитично представи слабо разисквания в литературната история и в историческата лингвистика въпрос, свързан с **ранната възрожденска поезия**. В доклада си „*Поемата „Житие светаго Алексия човека божия“ от К. Огнянович в българското литературно и книжовноезиково развитие през XIX век*“ тя разглежда обстойно лингвистичните и стилистични средства, с които си служи авторът. Анализът ѝ доказва тенденции, характерни за смесения книжовноезиков тип, в който съжителстват черковнославянски (чсл.) и новобългарски езикови средства. Тя ги открива в граматичната рима и в стилизираното представяне на славянобългарски елементи, използвани в монологичните реплики и диалозите. Известна стилистична диференциация авторката намира и при формулирането на правила, свързани с регулирането на делови отношения, при което авторът прилага избирателен подход: в специализираните текстове използва чсл. елементи, а при обикновените изборът му е насочен към говоримата лексика.

Важно място в българската книжовноезикова история заема **паисиезнанието**, което се обособи като отделна област на научното познание. Въпреки огромната литература по тази проблематика интересът към Паисиевата история и нейните преписи, преправки и редакции не стихва, което се доказва и в доклада на Ат. Тошева. Темата за Паисий ни напомни, че пътят на неговата поява е проправен от дамас-

кинарите в зората на Българското възраждане. Но Паисий осъществи истинското зазоряване чрез една малка книжка – *История славянобългарска*, с която тръгва по българската земя да просветлява умовете и да зове за духовно възраждане.

В доклада си *От ръкописите до печатния вариант на компилативната редакция на „История славянобългарска“* Ат. Тошева проследява генеалогията на Паисиевата история, тръгвайки от съставената през 1825 г. в Рилския манастир компилативна редакция, получила най-голямо разпространение през Възраждането чрез многобройни преписи и преработки. В изследването си авторката очертава етапите на текстологичните и лингвистичните промени на основата на ръкописите на Рилската преправка от 1825 г., Първата старозагорска преправка от 1837 г. и Григоровичевата преправка от 1839 г., Ахтаровата преправка от 1844 г. и се стига до печатната книга „Царственик“ на Хр. Павлович от 1844 г.

Ръкописната книга като обект на изследване намира място и в доклада Мариана Куршумова (ПУ „Паисий Хилендарски“) *Лингвистични особености в писмения идиом на поп Йоан Петков*, в който авторката представи анализ на неизследван в лингвистично отношение паметник.

Темата за **забравените** и по-малко познатите възрожденски книжовници продължава да е актуална и всяка находка в тази насока попълва белите полета на историческата ни лингвистика и литературна история. На подобна тема е посветен съвместният доклад *Позабравените езикословци на Възраждането* на Венче Попова и Владислав Миланов (СУ „Св. Климент Охридски“). Докладът беше представен от Вл. Миланов, който направи обширен обзор и коментар на филологическите концепции и идеи за езика на възрожденски автори като П. Пиперов, К. Теодорович, Г. Владикин, М. Кифалов, Б. Петков, В. Бърнев, Г. Теохаров, Н. Казанакли и мн. др. на основата на материали, извлечени от предговори на учебници, граматики и писма, в които авторите споделят своите виждания за устройството на новобългарския книжовен език (НБКЕ).

Част от докладите бяха посветени на проблемите на **езиковото строителство** през Възраждането. Благодарение на усилията на възрожденските просветители – даскали, учебникари, граматисти, преводачи, журналисти, се осъществява по-нататъшното развитие и усъвършенстване на НБКЕ, за да се превърне в пълноценно средство за изграждане на българската духовна култура. И неслучайно модерността се свързва с възрожденските проекти в областта на просветата: съвременно образование, създаване на дидактична литература, вкл. пособия с образци за делово общуване, каквито са малко изследваните възрожденски **писмовници**. Без съмнение тяхното обстойно проучване ще осветли ролята на този вид книжнина за изграждането на НБКЕ и за формирането на епистоларния стил, както и за повишаването на писмената култура на българите – делова и лична в оная епоха.

По тази проблематика разработвана в рамките на проект (под № КП-06-Н40/8, ФНИ към МОН), бяха представени три доклада. В първия – *За писмовниците от 30-те години на XIX век и за техните автори*, изнесен от Диана Иванова

(ПУ „Паисий Хилендарски“), бяха представени първите два печатни български писмовника от 1835 г. с автори Неофит Бозвели & Ем. Васкидович (т. нар. *Послателник*) и Хр. Павлович (*Писменник*). Направените сравнения показваха, че двата писмовника се различават по структура, което води до извода, че съставителите са използвали различни източници и имат различни виждания по въпроса за композицията на съчиненията си. Това се потвърждава и от факта, че авторите на *Послателника* се придържат към по-засилено теоретизиране, докато *Писменникът* на Хр. Павлович има предимно прагматична насоченост. Беше изнесен и върху друг важен факт – макар да са компилативни съчинения, авторското присъствие в двата писмовника се чувства доста силно, което проличава от личните им коментари по различни теми, свързани с „писмописанието“.

В доклада си на тема *За дистанционната „разговорка“ на българите през Възраждането* К. Вачкова (ШУ „Еп. Константин Преславски“, дистанционно участие) на основата на текстове от двата учебника на Добри Войников („Сборник от разни съчинения ...“, 1860 и „Ръководство за словесност ...“, 1874) представи теоретичните разсъждения на автора за писмата и приетата от него класификация на видовете писма. В изводите авторката посочва приноса на разглежданите учебници в процеса на решаването на важни въпроси в историята на НБКЕ – дискусиите и противоборството между различни схващания за неговата същност, за единен езиково-правописен модел, за отделни езикови норми и др. Изтъква и заслугите на Д. Войников за утвърждаването на епистолярния стил и оформянето на речевия етикет в общуването с писма.

Предмет на доклада „*Взаимното писание*“ – „*душата на търговията*“ (*Правописът на „За търговското правописаніе“*, 1858 г., от Ан. Гранитски) на Надка Николова (ШУ „Еп. Константин Преславски“, дистанционно участие) е анализът на правописа в раздела „За търговското правописаніе“ от превода от гръцки на възрожденския книжовник Ан. Гранитски „Търговско ръководство“ (1858)“ (упътване за воденето на търговска кореспонденция). Авторката описва графика и правописа на превода, като търси основанията на книжовника за избора на азбучния състав и на правописните правила, които имат отношение единствено към фонетиката. В изводите си тя определя правописа на А. Гранитски като своеобразен – донякъде преводачът се е съобразил с препоръчваните правописни норми в граматиката на И. Богоров, но в повечето случаи (с известни отклонения) следва етимологичния принцип.

Друг жанр на дидактичната литература, също недостатъчно проучен, са **разговорниците**, които също бяха в обсега на разискванията на крълата маса. В доклада си на тема *Стойността на историографския разказ в един „греко-български разговорник“* Николета Пътова (Институт за литература – БАН, дистанционно участие) направи опит да обясни на пръв поглед трудно обяснимото решение на Хр. Павлович да съчетае в своя „Разговорник греко-български...“ (1835) две логически изключващи се части на книгата (чуждоезичен разговорник

и родна история). Авторката осветлява тази странност с помощта на предговора на книгата, в който Хр. Павлович обяснява решението си да оформи именно по този начин своя труд. И обяснението е просто: в съзнанието на автора книгата надскача функциите си на разговорник и благодарение на допълнението „Сокращенна българска история“ освен основната си дидактична роля изпълнява и паралелна, патриотично-възпитателна.

В следващия доклад на тема *Авторите на двуезични разговорници от третата четвърт на XIX век и тяхната роля за изграждането на българската книжовна лексика* Детелина Овчарова (ПУ „Паисий Хилендарски“, дистанционно участие), обобщавайки наблюденията си върху лексикалния състав на двуезичните разговорници от третата четвърт на XIX в., идва до извода, че той показва развитие, като представителният дял от лексиката в пособията са общобългарските (наддиалектни) речникови единици. Многобройните примери от ексцерпирания материал дават основание на авторката да твърди, че съставителите на двуезичните разговорници могат да бъдат причислени към заслужилите участници в градивните книжовноезикови процеси през Възраждането.

С доклада си *Некрологът: жанров развой през Възраждането* Маргарита Гергинова (СУ „Св. Климент Охридски“) представи пред участниците интересна и малко изследвана проблематика. В изложението си авторката проследи проникването на некролозите в периодичния печат, разнообразните им образци и налагането им в българска среда през втората половина на XIX век чрез западноевропейското културно влияние и подчерта ролята на този вид текстове за културното и интелектуалното израстване на българина, както и тяхното значение за развитието на книжовния език на лексикално и стилистично равнище.

Темите на част от докладите, изнесени на кръглата маса, бяха свързани с **развойните книжовноезикови процеси** през различни периоди, като се представиха отделни граматични, лексикални и словообразователни промени. В изнесения от Лъчезар Перчеклийски съвместен доклад с Магдалина Домозетска (ЮЗУ „Неофит Рилски“) *Имена за носители на субстанциално отношение в творчеството на Неофит Рилски*, беше направена характеристика на словообразователните типове (по теорията на М. Докулил) на народностните и жителските имена в творчеството на Неофит Рилски. Изчерпателно и с многобройни примери бяха разгледани най-често срещаните суфикси за имена от м. р. с различен произход – традиционни и народни, често в конкуренция: *-ин, -ец, -лия*. Интересен диахронен преход беше направен с оглед на съпоставянето на посочените суфикси, а също и суфикс *-ка* за ж. р. в различни периоди (XIV и XVI век), като се доказва устойчивостта на някои от тях през вековете.

Подобна тема беше развита и в експозето *Абстрактни съществителни имена в среднобългарския превод на словата на Йоан Златоуст „Против юдеите“* на Петя Карамфилова (ВТУ „Св. Кирил и Методий“, дистанционно участие) с обект на проучване словата на Йоан Златоуст с наслов „Против юдеите“, част от сборника

със Златоустови слова „Маргарит“, чийто български превод се появява през XIV век. В изложението си авторката представи словообразователните и семантичните особености на производните абстрактни съществителните имена, образувани със суфикс *-ие*, в антиюдейските слова. За да се открие мястото на лексемите в речниковия фонд на българския език, авторката ги разглежда в съпоставка с класическите старобългарски паметници, достигнали до нас с по-късните си преписи.

В доклада си *Въпроси на глаголната морфология в диалектоложки описания от времето на Българското възраждане* Мария Мицкова (ПУ „Паисий Хилендарски“) представи своите наблюдения върху глаголната морфология в диалектоложки описания през Възраждането. Въз основа на тях тя идва до извода, че българските книжовници от втората и третата четвърт на XIX в. започват все по-настоятелно да отбелязват не само фонетичните разлики между българските говори, но и морфологичните особености и местните им специфики. Авторката определя изнесените от възрожденските книжовници свидетелства като приноси както по отношение на историята на българския говорим език от XIX в., така и за историята на българската диалектология.

С внимание беше изслушан и докладът на Теодора Илиева (Тракийски университет – Ст. Загора) *Падежната система в среднобългарския превод на цикъла „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст*. В него авторката представи обекта на изследването си – най-ранния и все още е непроучен български препис F.I.197, РНБ на книгата *Маргарит* от втората половина на XIV век и разгледа морфолого-синтактичните параметри на падежната система на среднобългарския корпус *За серафимите* от св. Йоан Златоуст в превод на йеромонах Дионисий Дивни. На основата на задълбочен анализ тя направи следните изводи: консервативна падежна система на *За серафимите* със запазени рекции на глаголите; ограничени индикации за аналитизъм; последователно прокарана посесивна употреба на датива; редуциране на адвербиалните функции на инструментала, свиване на безпредложните форми и др. Важен е обобщаващият извод на авторката, че *За серафимите*, както и други текстове с търновски произход не отразяват действието и последиците от посочените процеси.

Последвалите **дискусии** ярко очертаха най-важните процеси и тенденции в развитието на НБКЕ. Бяха подчертани заслугите на българите католици, пренесли доста рано европейските просвещенски идеи на родна земя, и на книжовниците от средата на XVIII и началото на XIX в., които проправят пътя на една нова книжовна разновидност на българския език – славянобългарския книжовноезиков тип, съчетал говоримата му форма с предходната писмена традиция. На кръглата маса се изнесоха непознати факти, свързани с българското книжовно наследство, представиха се хипотези и нови данни за малко известни автори и книги, изтъкна се ролята на отделни жанрове на дидактичната литература за обогатяването на книжовния език с нова лексика от различни източници, за неговата интелектуализация с научната терминология, направи се анализ на филологиче-

ските възгледи на възрожденските ни книжовници, търсещи пътя към единен и общ книжовен език за всички българи.

В заключителната част на успешно преминалата кръгла маса се направиха изказвания и обобщения, които подчертаха усилията и волята на творците от ранното и зрялото Българско възраждане за пробуда и просвета, довели до изумителни резултати през следващите столетия. Част от докладите имаха интердисциплинарна и межкултурна насоченост и осъществиха връзката между различни научни области, а това откри възможности за интересни ракурси при представянето на творческата личност в контекста на съответната епоха. Научното многоаспектно изследване на двете епохи – Предвъзраждане и Възраждане, свързани с традицията и с новите повей на времето, даде възможност да се попълнят белите полета в общата картина на историческия развой на НБКЕ, а също така да се оцени индивидуалното и уникалното присъствие на КНИЖОВНИКА и на неговия продукт – КНИГАТА, в съзидателните книжовноезикови процеси.

Надяваме се, че научните изследвания, представени на кръглата маса, неминуемо ще доведат до нови проучвания и нови прочити, интерпретации и изводи, които ще бъдат полезни в научното общуване. От друга страна, популяризирането на резултатите от изследванията ще ни позволи да осъвременяваме познанието съобразно динамиката на времето, новите езикови процеси и променящия се научен дискурс.

БЕЛЕЖКИ

1. Научната конференция с международно участие „Паисиеви четения 2020“ е реализирана с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ по проект, ръководен от доц. д-р Елена Гетова.
2. Не можем да не отбележим факта, че ръкописната книга „За древността на бащината земя и за българските неща“ на Петър Богдан и печатното издание на Марко Пеячевич са открити от самата авторка.

ROUND TABLE „SCRIBES AND BOOKS (PRE-REVIVAL AND REVIVAL)“

Paisiyeve Readings 2020, Paisii Hilendarski University of Plovdiv
Faculty of Languages and Literature

✉ **Prof. Diana Ivanova, DSc.**
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
24, Tsar Asen St.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: dpivanova@uni-plovdiv.bg